

The Significance of Sistani Dialect Words and Phrases in Persian Literary Texts

Hossein Ettehadi¹

Abstract

Literary texts often feature words and phrases that are absent from standard dictionaries. This descriptive-analytical study examined some of the Sistani dialect terms found in literary works. These vocabulary items could be structurally categorized into two groups. The majority were used identically in both the Sistani dialect and literary contexts. However, a smaller number exhibited minor differences, such as deletions, additions, or substitutions of individual words. From another perspective, these terms were either entirely absent from dictionaries or had multiple definitions with one obsolete dictionary meaning still preserved in the Sistani dialect. In terms of part of speech, these words and phrases were classified primarily as verbs, adjectives, and nouns with verbs frequently appearing as figurative compound words. Identifying and recovering such specialized vocabulary not only enriches the lexical and semantic range of the Persian language, but can also provide key insights for interpreting the nuances and difficulties of literary texts.

Key Words: Persian language, Sistani dialect, literary texts, word, phrase.

Extended Abstract

1. Introduction

In the study of Iranian languages, a tripartite classification has emerged from the perspective of linguistic kinship and evolution - Old Iranian, Middle Iranian, and New Iranian Languages. Each of these groupings has been characterized by distinct structural features and shared characteristics in some cases as well. Over time, the languages within these categories have undergone changes and transformations in their structures and pronunciations driven by various environmental and cultural factors. Such changes have given rise to the diverse dialects observed across the Iranian language family. One such dialect of particular significance is the Sistani dialect distinguished by its antiquity and expansive geographical distribution of its speakers.

1. Assistant Professor in Persian Language and Literature, Zabol Branch, Islamic Azad University, Zabol, Iran.
(Hossein.ettehadi@iau.ac.ir)

2. Theoretical Framework

This investigation pursued two central objectives. First, it sought to identify words and phrases found in the Sistani dialect that had been employed in Persian literary texts, yet omitted from standard dictionaries. Second, it explored whether the Sistani dialect could provide insights for elucidating challenges encountered in interpreting Persian literary works.

3. Methodology

This study employed a descriptive-analytical approach, relying on library resources.

4. Results & Discussion

In this section, we examined and analyzed words and phrases that were common to both the Sistani dialect and Persian literary texts presented in alphabetical order. Some examples are provided below.

(open principles)

In the following quote, Qā'im Maqām Farāhāni used the compound term "open principles" to characterize an "ill-tempered, ill-natured, ill-wishing old woman": "In this old age and the end of my life, I am trapped with a bad-tempered, ill-natured, ill-wishing old woman..., a bad-tempered woman, who has no equal.". This metaphorical usage did not appear in Persian dictionaries, but the Sistani dialect employed the term in the sense of "cunning, trickster, and schemer".

(going under the shade of someone)

This compound phrase was used metaphorically to convey the sense of being under someone's protection and support. In the following verse, the poet urges:

(Go under the shade of a lion so that the man-eating wolf
Cannot become the enemy of the sheep for fear of him.)

Here, the term (enemy) is used in its dictionary definition. The poet suggests that one should seek the protection and support of a powerful figure (the "lion") to deter even the most dangerous predators (the "man-eating wolf") from harming the vulnerable (the "sheep").

(to breathe)

In the following verse, the poet declares:

(I am that endless ocean that a hundred seas and deserts

I breathe every moment in a single breath and roar again from drunkenness.)

Nafisi interpreted this usage of as meaning "to breathe and pant, to be idle and unemployed". In Dehkhoda's notes, also the word is defined as "to take a long time". To clarify the meaning, the poet seemed to be claiming that, like an endless ocean, they can effortlessly "breathe" or encompass a hundred smaller

seas and deserts, roaring forth in drunken exuberance. In the Sistani dialect, this verb was used specifically to mean "to swallow at once".

(putting one's head in the lap)

This phrase was used metaphorically to convey the sense of being caught up in or overwhelmed by one's own problems.

In the following verses, the poet illustrates this usage:

(The bud is a tired recluse in thought of your mouth;

The pearl has put his head in his lap in thought of your ruby lips.)

Here, the bud becomes a recluse and helpless, having fallen into grief and sorrow due to its infatuation with the beloved's mouth. Similarly, the pearl (or gem) is overcome by its obsession with the beloved's ruby lips. Figuratively, this represented the metaphor of "putting one's head in one's lap", which was also employed in the Sistani dialect to convey the sense of being caught up in or overwhelmed by one's own troubles.

(putting something on a stick)

This phrase was used metaphorically to convey the sense of revealing, exposing, or disgracing a secret.

In the following verse, the poet advises:

(If you do something, make it the same color as your soul!

Don't put it on a stick, hide it!)

Here, the poet is counseling to do something secretly and out of sight of others as the soul cannot be seen or perceived. Figuratively, he is advising against "putting it on a stick", which means not to reveal or expose the action openly.

(putting someone's head in the dust)

This phrase was used metaphorically to mean killing someone, burying them in the ground.

In the following verse, the poet recounts the words of his beloved:

(You said, "I will put your head in the dust on this path."

Dust be on the head that is not happy with this!)

In the first line, the poet recalls his beloved's threat to "put his head in the dust", which is a metaphorical way of saying she will kill him on this path (i.e., in their pursuit of union). The second line expresses the poet's lament over this fate with "dust on the head" being a traditional expression of grief and unhappiness.

5. Conclusions & Suggestions.

Certain words and phrases were shared between the Sistani dialect and Persian literary texts, often with little to no change, aside from the occasional deletion, displacement, or alteration of a vowel sound. These shared linguistic elements spanned verb, adjective, and noun forms with verbal compounds tending to be

used more frequently in a figurative or metaphorical sense. The value of this research lies in its dual contributions. On one hand, it serves to expand the vocabulary and semantic range of the Persian language by illuminating these shared linguistic features between colloquial and literary contexts. On the other hand, as demonstrated in the examples provided, this insight can also prove pivotal in explaining and resolving ambiguities that may arise in the interpretation of Persian literary texts. By mapping the overlaps and connections between the Sistani dialect and the lexical and figurative usage found in Persian literary works, this study enriched our understanding of the Persian language and its expressive capabilities, while also providing a valuable key for navigating the nuances and complexities of the literary tradition.

Select Bibliography

- Asiri Lahiji, sh. *Divan*. By Barat Zanjani. Tehran: Institute of Islamic Studies, McGill University. 1979. [In Persian].
- Attar Neyshaboori, F. *Elahi Name*. Edited by Mohammad Reza Shafiei Kadkani. Tehran: Sokhan. 2008. [In Persian].
- Bidel Dehlavi, M.A. *Kolliyat*. Edited by Khaste & Khalili. Tehran: Zavvar. 2008. [In Persian].
- Dehkhoda, A. *Loghatname*. 2thed, Tehran: University of Tehran Press. 1998. [In Persian].
- Mohtasham Kashani. *Kolliyat*. Edited by Mostafa Feyz Kashani. Tehran: Publications of Soreye Mehr. 2012. [In Persian].
- Moién, M. *A Persian Dictionary*. Tehran: Amirkabir. 2003. [In Persian].
- Nafisi, S. *Dictionary of Nafisi*. Tehran: Khayyam bookstore. 1954. [In Persian].
- Qā'im Maqām Farāhāni Farahani.n.d . *Monsha'at Qaem Maqam*. Edited by Motamed al- Dole. Tehran: Islamic scientific bookstore. 2017. [In Persian].
- Shahnazi, J. *Sistani Idioms and Proverbs*. Tehran: Research Institute for Cultural Heritage and Tourism. 2021. [In Persian].
- Yarshater, E. *Iranian Languages and Dialects*. Journal of Literature and Human Sciences, University of Tehran. 1956. 5 (1): 11-48. [In Persian].

How to cite:

Ettehadi H. The Significance of Sistani Dialect Words and Phrases in Persian Literary Texts. *Zaban Farsi va Guyeshhay Irani*. 2024; 2(16): 125-141. DOI: 10.22124/plid.2024.26400.1659

Copyright:

Copyright for this article is retained by the author(s), with first publication rights granted to *Zaban Farsi va Guyeshhay Irani (Persian Language and Iranian Dialects)*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the original work is properly cited.

اهمیت لغات و ترکیبات گویش سیستانی در متون ادب فارسی

حسین اتحادی^۱

چکیده

برخی از لغات و ترکیبات در متون ادبی به کار رفته که در فرهنگ‌های لغت موجود، ضبط نشده‌است. در پژوهش حاضر، به روش توصیفی-تحلیلی، پاره‌ای از این لغات و ترکیبات که هنوز در گویش سیستانی به کار می‌روند باز یافت و شناسایی شده‌است. این لغات و ترکیبات را از نظر ساختاری، به دو بخش می‌توان تقسیم کرد. غالب آنها بدون هیچ تفاوتی، در گویش سیستانی و متون ادبی کاربرد دارند. بخش اندکی تفاوتی جزئی، در اندازه حذف یا اضافه شدن یا تبدیل یک واژه، با یکدیگر دارند. از منظر دیگری، این لغات و ترکیبات، یا اصلاً در فرهنگ‌ها ضبط نشده‌اند، یا اینکه دارای چند معنا هستند اما یکی از معانی آنها که در فرهنگ‌های لغت متروک مانده، در گویش سیستانی، به کار می‌رود. این لغات و ترکیبات، از نظر نوع کلمه، به ترتیب بسامد شامل فعل، صفت و اسم می‌شوند. افعال هم غالباً ترکیباتی هستند که معنایی کنایی از آنها استنباط می‌شود. شناسایی و باز یافت چنین لغات و ترکیباتی، افزون بر اینکه موجب غنی تر شدن دایره واژگانی و معنایی زبان فارسی می‌گردد، در برخی موارد، بنابر شواهدی که در متن ذکر می‌شود، می‌تواند در توضیح و تحلیل دشواری‌های متون ادبی هم گره‌گشا باشد.

واژگان کلیدی: زبان فارسی، گویش سیستانی، متون ادبی، لغت، ترکیب.

۱- مقدمه

به دلیل پیشینه تاریخی و همچنین گستردگی جغرافیایی مرزهای ایران، ساکنان آن از دیرباز به زبان‌ها و گویش‌های مختلفی تکلم می‌کرده‌اند. در پژوهش‌ها، زبان‌های ایرانی را از منظر خویشاوندی و سیر تحول، به سه گروه ایرانی کهن، ایرانی میانه و ایرانی نو تقسیم کرده‌اند. برای هر یک از این گروه‌ها ویژگی‌های ساختاری متفاوت و گاه وجوه مشترک ذکر کرده‌اند (نک. یارشاطر، ۱۳۳۶: ۱۲). به مرور زمان، با تأثیر عوامل مختلف محیطی و نژادی، دگرگونی‌ها و تغییراتی در ساختار و نحوه تلفظ عناصر این زبان‌ها پدید آمد. در نتیجه این تغییرات گویش‌هایی از این زبان‌ها منشعب شدند. یکی از این گویش‌ها که از نظر قدمت و همچنین قلمرو جغرافیایی گویشوران آن، دارای اهمیت زیادی است، گویش سیستانی است.

گویش سیستانی طی سده‌های متمادی، در پهنه گسترده‌ای از جغرافیای ایران رواج داشته‌است. این پهنه وسیع بنابه گفته یاقوت حموی (۱۱۰:۱۳۶۲) «اقلیم عظیم بنامی است مشتمل بر دهکده‌ها و شهرها و نام مرکز آن زرنگ است، و آن میان خراسان و مکران و سند و کرمان است». گویش سیستانی، به عقیده برخی از محققان، دنباله همان زبان کهن سکزی است (نک. معین، ۱۳۸۳: ذیل «سیستانی»). زبان سکزی یا سکایی هم به همراه زبان‌های سغدی، خوارزمی و پارتی، چهار زبان کهن ایرانی محسوب می‌شوند که در کتیبه‌های داریوش بزرگ ثبت گردیده‌است. در این کتیبه‌ها حتی نام مناطقی که این چهار زبان در آنها رواج داشته، ذکر شده‌است (نک. یارشاطر، ۱۳۳۶: ۱۴).

از منظر تبارشناسی و پیوستگی با دیگر زبان‌ها می‌توان گفت گویش سیستانی «از یک‌سو بیشترین خویشاوندی واژگانی و دستوری را با گویش کنونی و گذشته خراسانی و فراتر از آن با گویش‌های مرده ماوراءالنهری و فارسی تاجیکی کنونی دارد، از سوی دیگر، واژه‌های مشترک و همسانی با زبان بلوچی دارد که با نگرش به پیوندهای تاریخی و پیوستگی‌های جغرافیایی و کوچ‌های قومی و طایفه‌ای پدیده‌ای طبیعی است (محمدی خمک، یازده، ۱۳۷۹).

ادبا و سخنوران، در هر دوره‌ای، معمولاً کمتر از اصطلاحات، لغات و ترکیبات گویش محلی در کلام خود بهره می‌برند، از همین‌رو، گویش‌ها، بیشتر بخش غیرمکتوب فرهنگ و ادب هر قوم و ملتی را شامل می‌شوند. اما گویش‌ها را باید منبعی غنی و اصیل از لغات، ترکیبات، اصطلاحات و اشارات مختلف زبانی، ادبی، تاریخی، آیینی و غیره دانست. به دلیل کثرت انواع گویش‌ها و همچنین گستردگی و پراکندگی جغرافیایی، امکان ضبط و ثبت همه عناصر

زبان‌ها در فرهنگ‌های لغت کاری بسیار دشوار و شاید غیرممکن باشد. از این رو تحقیق و بررسی هر یک از گویش‌ها، از جنبه‌های مختلف ادبی و فرهنگی، ارزشمند و مهم است. به‌ویژه گویش سیستانی که با وجود اهمیت و اعتبار، هنوز آن‌گونه که باید بدان توجه نشده‌است. ادوارد برون (۱۳۴:۱۳۳۵) که بحث‌هایی درباره‌ی لهجه‌های ایرانی کرده، درباره‌ی اهمیت و همچنین متروک ماندن گویش سیستانی نوشته‌است «لهجه‌ی سیستانی در مشرق ایران، بیش از همه سزاوار است مورد توجه دقیق قرار گیرد».

بررسی و پژوهش درباره‌ی گویش‌های زبان فارسی دست‌کم از دو منظر می‌تواند حائز اهمیت باشد. نخست، موجب غنی‌تر شدن دایره‌ی لغات و معانی زبان و لغت فارسی می‌شود؛ دیگر اینکه می‌تواند در تصحیح و توضیح متون در حوزه‌های مختلف، مفید و راهگشا باشد. چه بسیار مشاهده شده که مصحح یا مفسر یک متن ادبی، با مراجعه به گویش‌های محلی، توانسته بخشی از ابهام و دشواری متن را برطرف کند.

پژوهش حاضر در پی پاسخ به دو پرسش است: نخست اینکه چه لغات و ترکیباتی را می‌توان در گویش سیستانی یافت که در متون ادبی زبان فارسی به‌کار رفته اما از فرهنگ‌های لغت فوت شده‌است؟ دیگر اینکه آیا گویش سیستانی می‌تواند در گزارش دشواری‌های متون ادبی زبان فارسی گره‌گشا باشد؟

۲- پیشینه پژوهش

اصولاً غیر از فرهنگ‌های لغت و برخی پژوهش‌های مختصر و محدود، پژوهشی درباره‌ی جایگاه و نقش گویش سیستانی در متون ادب فارسی، تاکنون نشده‌است. پژوهش‌های معدودی که در این باره شده، بیشتر در دو زمینه بوده‌است: نخست معرفی لغات سیستانی، مانند مقالات کوتاه «سیاوش پرواز» در پنج شماره، و دوم، جست‌وجوی لغات سیستانی در متون ادبی مانند مقاله‌ی «محمد جوادی خَمک» که واژه‌ها و ترکیبات ترجمه‌ی قرآن قدس را که در گویش سیستانی رواج دارد با ذکر معنا فهرست کرده‌است و مقاله‌ی اردشیر سنچولی جدید با عنوان «بررسی نمونه‌هایی از واژه‌ها و اصطلاحات رایج گویش سیستانی در تاریخ بیهقی». البته بخشی از لغات و ترکیبات این مقاله در فارسی معیار نیز رایج هستند. در پژوهش حاضر، برای نخستین بار، آن دسته از لغات گویش سیستانی بررسی شده‌اند که در متون معتبر ادب فارسی کاربرد داشته‌اند، ولی در فرهنگ‌های لغت فارسی موجود، ضبط نشده‌اند.

۳- بحث و بررسی

در این بخش لغات و ترکیبات مشترک گویش سیستانی و متون ادبی، به ترتیب الفبا بررسی و تحلیل شده‌اند. نخست صورت ادبی، و سپس تلفظ سیستانی واژه‌ها یا عبارات ذکر شده‌است. در مواردی هم که لغات و ترکیبات سیستانی، با صورت ادبی آن اختلاف آوایی یا نوشتاری داشته، برای سهولت در خواندن و فهم عبارت، از مصوت‌های کوتاه استفاده شده‌است.

۳-۱- اصول‌باز (اصول‌باز)

قائم‌مقام فراهانی، در یکی از نامه‌هایش که خطاب به شاهزاده خانم نوشته، از گرفتار شدنش به دست پیرزنی بدخُلق، شکوه کرده‌است. «در این پیری و آخر عمر، به یک پیرزنی گرفتارم بدگو، بدخو، بدخواه... بدخویی که مثل خود ندارد. اصول‌باز و زبان‌آور...» (قائم‌مقام فراهانی، بی‌تا: ۱۳۵). از فحوای کلام قائم‌مقام برمی‌آید که ترکیب «اصول‌باز» را در معنای حيله‌گر و فریبکار به کار برده‌است.

این ترکیب کنایی، در فرهنگ‌های لغت فارسی ضبط نشده‌است. اما در گویش سیستانی در معنای حيله‌گر و حقه‌باز و مکار کاربرد دارد (شهنازی، ۱۴۰۰: ذیل «اصول‌باز»).

۳-۲- بادک (بادک)

مجد همگر، شاعر نامدار قرن هفتم، در یکی از قصایدش از باژگونگی کار دنیا و فریفتگی جماعتی غافل، گله و شکایت کرده‌است:

آه و دردا که یک جهان پُر شد	از فرومایگان و از اشـرار
دور آزادگان نگر که فتاد	کف مشتی لئیم ناهموار
همه عاشق شده به جاهک خویش	همه واله به بادک و بازار

(مجد همگر، ۱۳۷۵: ۲۵۳)

در بیت سوم، سه واژه (جاه، بادک و بازار) مترادف یکدیگرند. در واقع بادک و بازار هم، در معنای همان جاه و مقام و ثروت و شهرت به کار رفته‌اند. شاعر از این گله‌مند است که چرا مردم روزگارش، به مقام و جاه و شهرت خود، فریفته و مغرور شده‌اند. واژه «بادک» درست در همین معنای هنوز در گویش سیستانی کاربرد دارد (شهنازی، ۱۳۹۲: ذیل «بادک»).

۳-۳- به سایه کسی رفتن (وَه سائِه کَسِه رِفْتِه)

این عبارت در معنای کنایی در پناه و حمایت کسی بودن به کار می‌رود (شهنازی، ۱۴۰۰: ذیل «وَه سائِه کَسِه رِفْتِه»).

محتشم کاشانی در یکی از قصایدش، در منقبت حضرت علی (ع) گفته‌است:

به سایه اسدی رو که گرگ مردم‌خوار ز بیم او نتواند شدن غنیم غنیم
(محتشم کاشانی، ۱۳۹۱: ۲۴۲)

غنیم در لغت به معنای دشمن است (معین، ۱۳۸۳: ذیل «غنیم»). شاعر اعتقاد دارد که باید در پناه و حمایت اسدی (شیری) باشی، که حتی گرگ‌های مردم‌خوار هم نتوانند از ترس او به گوسفندان آسیبی برسانند. ضمن اینکه واژه «اسد» به لقب حضرت علی هم ایهام دارد. همین ترکیب را، ابوالحسن فراهانی، شاعر قرن یازدهم، در یکی از قصاید مدحی‌اش آورده‌است:

چون سایه اختیار نمودم ز چشم درد باری روم به سایه شاه فلک جناب
(حسینی فراهانی، ۱۳۶۳: ۳۱)

شاعر مدعی شده که اگر از درد چشم مجبور شوم در سایه به سر برم، باری به سایه شاهی می‌روم که آستانه درگاهش با آسمان برابری می‌کند.

۳-۴- بیدار خواب (بیدارخَو)

این ترکیب هم در فرهنگ‌های متقدم ضبط نشده‌است. در فرهنگ‌های متأخر آمده اما فقط معنای ظاهری لغات در نظر گرفته شده‌است. مثلاً معین در توضیح این ترکیب نوشته‌است: «در حال خواب و بیداری». یا فرهنگ سخن که معنای غریبی از آن ارائه کرده‌است: «نخوابیدن و بیدار ماندن در حالت خواب‌آلودگی یا نیاز به خواب». دهخدا نیز بیدار خوابی را فقط به بی‌خوابی تعبیر کرده‌است. بنابر توضیحات فوق، بیدار خواب کسی است که یا نمی‌خوابد یا خواب‌آلود است! باید گفت این ترکیب صورتی متناقض‌نما دارد. یعنی کسی که هم خواب و هم بیدار است. برای روشن‌تر شدن معنای این ترکیب، می‌توان به شعر زیر از نزاری قهستانی استناد کرد. نزاری در مثنوی /دب‌نامه‌اش، برای ندیم پادشاه، که همواره باید همراه و همدم پادشاه باشد، شرایط متعددی ذکر می‌کند:

نکوروی باید ندیم از نخست به اندام و اعضا لطیف و درست
سخن‌گوی و خوش‌طبع و حاضر جواب نکوخواه و هشیار و بیدار خواب
(نزاری قهستانی، ۱۳۹۲: ۹۸)

نزاری معتقد است که ندیم پادشاه باید، بیدار خواب باشد. یعنی کسی که خواب سبکی داشته باشد و با کوچک‌ترین صدایی، از خواب بیدار شود. این حالت باید ویژگی کسی باشد که همدم پادشاه است. این همان معنایی است که در گویش سیستانی از اصطلاح «بیدار خواب» اراده می‌شود؛ «کسی که خواب سبکی دارد و با کوچک‌ترین صدایی بیدار می‌شود» (شهنازی، ۱۳۹۲: ذیل «بیدار خو»).

۳-۵- پاش پاش (پاش پاش)

اقبال لاهوری، در مثنوی جاویدنامه، در شعر «طاسین محمد» در منقبت حضرت محمد (ص) از زبان ابوجهل، در ذکر مصیبتی که پیامبر بر سر مشرکان آورده، گفته‌است:

سینه ما از محمد داغ داغ از دم او کعبه را گل شد چراغ
پاش پاش از ضربتش لات و منات انتقام از وی بگیر ای کائنات
(اقبال لاهوری، ۱۳۶۸: ۳۰۰)

اقبال مدعی شده که بت‌های مشرکان از جمله لات و منات از ضربت حضرت محمد، پاش پاش شده‌است. «پاش پاش» صفتی است که برای حالت خُرد و ریزیز شدن و از هم گسستن تمام اجزای یک چیز در گویش سیستانی به کار برده می‌شود (شهنازی، ۱۳۹۲: ذیل «پاش پاش»). بنابراین مقصود ابوجهل آن است که از شدت ضربه حضرت محمد (ص) بت‌های لات و منات، خُرد و از هم گسیخته شده‌اند.

۳-۶- پُردَم (پَرَدَم)

«دَم» در واژه مرکب «پُردَم» به معنای نَفَس است. این ترکیب در گویش سیستانی، در معنای کنایی مغرور و پُرنخوت به کار می‌رود (همان: ذیل «پر دم»).

ترکیب فوق هم در فرهنگ‌های فارسی ثبت نشده‌است. اما در دیوان اقبال لاهوری چند بار به کار رفته‌است. اقبال در یکی از این موارد، خطاب به ظاهرشاه، گفته‌است:

چون پدر اهل هنر را دوست دار بنده صاحب‌نظر را دوست دار
همچو آن خُلدآشیان بیدار زی سخت کوش و پُردَم و کرار زی
(اقبال لاهوری، ۱۳۶۸: ۴۲۹)

سه صفت «سخت کوش و پُردَم و کرار» در بیت دوم، مترادف یکدیگر به کار رفته‌اند.

۳-۷- چشم سیاه کردن (چَش سیَه کرده)

برای این ترکیب کنایی، معانی مختلفی در فرهنگ‌ها آورده‌اند: در فرهنگ رشیدی، طمع کردن به چیزی؛ در فرهنگ نظام، نگرستن در چیزی به تمام شوق و ذوق؛ در ناظم‌الاطبا طمع کردن، حسد کردن و روشن کردن چشم. برای این ترکیب، از یکی از اشعار سیدای نسفی، شاعر قرن یازدهم هجری، معنایی غیر از معانی فوق، می‌توان دریافت کرد:

چون تنور از انتظاری می‌شود چشمم سیاه سفره خود تا سفید از نان گندم می‌کنم
می‌روم زین پس سوی میخانه همچون سیدا بالش آسایش از خشت سر خُم می‌کنم
(سیدای نسفی، ۱۳۸۲: ۳۲۹)

شاعر براساس نحوه پختن نان در روزگار خویش گفته چرا باید در انتظار رسیدن به نان سفید گندم، چشمم همچون تنور سیاه گردد. او «چشم سیاه کردن» را در معنای کنایی منتظر بودن به کار برده‌است هم‌معنی گویش سیستانی (شهنازی، ۱۴۰۰: ذیل «چَش سیَه کرده»).

۳-۸- خون یکدگر را خوردن (خون یک دِگِه خَه خوارده)

امیرخسرو دهلوی در یکی از غزل‌هایش گفته‌است:

میسر ار شود از چون تو نخل بر خوردن ز شاخ عمر توان میوه‌های تر خوردن
من از لب تو خورم خون تو از دل و جگرم چه دوستی بود این خون یکدگر خوردن
(امیرخسرو دهلوی، ۱۳۸۰: ۷۱۶)

از سیاق کلام امیرخسرو برمی‌آید که «خون یکدگر خوردن» در معنای کنایی نهایت دشمنی و کینه ورزیدن به کار رفته‌است. شاعر در بیت نخست، اظهار امیدواری کرده تا بتواند از نخل وجود محبوب، برخوردار گردد، تا در آن صورت از درخت عمر خود، میوه‌های تازه دریابد. اما در بیت دوم، ضمن استفهامی که معنای ثانوی بازداشت و نهی از آن دریافت می‌گردد، از محبوبش گلایه کرده که نباید خون یکدگر را بخوردند. این ترکیب کنایی افزون‌بر اینکه در فرهنگ‌های فارسی ضبط نشده، در فرهنگ‌های گویش سیستانی هم دیده نمی‌شود. اما به گواهی مؤلف تحقیق حاضر، اکنون ساکنان سیستان، این ترکیب کنایی را در همین معنا به کار می‌برند. سیدای نسفی نیز این عبارت را در همین معنای کنایی به کار برده‌است:

ز جوش لاله و گل باغ شد چنان گلگون که برگ تاک به دست بریده می‌ماند
ز بس که اهل جهان خون یکدگر خوردند سر سپهر به نار مکیده می‌ماند
(سیدای نسفی، ۱۳۸۲: ۲۴۸)

در برخی موارد، عبارت‌هایی در متون ادبی دیده می‌شود که با اندکی تغییر در ساختار عبارت، در گویش سیستانی هم به کار می‌رود. این تغییرات معمولاً از اندازه حذف و یا اضافه کردن و یا تبدیل یک واژه فراتر نمی‌رود. به گونه‌ای که، در ساختار اصلی و همچنین مفهوم کلام هیچ تغییر و تفاوتی ایجاد نمی‌کند.

۳-۹- درخزیدن (درخزیده)

معنای درست فعل پیشوندی «درخزید» که در شعری از فرخی سیستانی به کار رفته، در فرهنگ‌ها ضبط نشده است:

ای روبهان کلتِه به خَس درخزید هین کآمد ز مرغزار ولایت درنده شیر
(فرخی سیستانی، ۱۳۸۵: ۱۹۰)

فرخی بیت را در تهنیت وزارت یافتن حسنک وزیر سروده است. کلتِه یعنی دُم‌بریده. (رامپوری، ۱۳۷۵: ذیل «کلتِه»). شیر درنده هم استعاره مصرحه از حسنک وزیر است. فقط دهخدا «درخزید» را ضبط و آن را خزیدن به داخل و خزیدن به درون سو معنا و همین بیت فرخی را برای شاهد آورده است.

به نظر می‌رسد دهخدا صورت ظاهر عبارت را در نظر گرفته و بر همان اساس، ترکیب را معنا کرده است. اما از کلام فرخی برمی‌آید که قصد وی بیان مفهومی کنایی بوده است. شاعر مخالفان ممدوح را به روبهان دُم‌بریده‌ای مانند کرده که با آمدن شیر درنده (ممدوح) باید خود را از ترس پشت خار و خاشاک پنهان کنند. در گویش سیستانی فعل «درخزید» در معنی خود را از چشم دیگران پنهان کردن و قایم شدن به کار می‌رود (نک. شهنازی، ۱۳۹۸: ذیل «درخزیدن») بر این اساس معنایی که در گویش سیستانی رواج دارد منظور شاعر را بلیغ‌تر ادا می‌کند.

۳-۱۰- دَم دادن (دَم‌داده)

در یکی از اشعار ناصر بخارایی، از شاعران قرن هفتم فعلی به کار رفته که یکی از معانی آن، در فرهنگ‌ها ضبط نشده است:

مده دَم هر دَمم چون نِی، دَمم ده چون قدح از مِی که همچون لعل خونخوار تو، خو کردم به خون خوردن
(بخارایی، ۱۳۵۳: ۳۵۶)

فعل مرکب «دَم دادن» در مصراع نخست، بار نخست به صورت نهی (مده دَم)، و بار دوم، در معنای امر (دَم ده) به کار رفته‌است. برای این فعل معناهای مختلفی همچون باد کردن به دهان، نفس کشیدن، فریب دادن و نفیر برآوردن ذکر شده‌است (دهخدا، ۱۳۷۷: ذیل «دم دادن»). اما سخنور بخارایی «دَم دادن» را بار دوم، در معنایی دیگر به کار برده‌است. شاعر از معشوق خواسته تا او را همچون قدح، از می، دَم دهد. بنابراین باید معنایی چون پُر و لبریز کردن از فعل «دَم دادن» اراده کرده باشد. این معنا در فرهنگ‌های لغت موجود، ضبط نشده‌است اما در گویش سیستانی «دَم دادن» به معنی «پُر کردن، لبریز کردن، با حداکثر ظرفیت از چیزی پُر شدن» رایج بوده‌است (شهنازی، ۱۳۹۸: ذیل «دَم دادن»).

۳- ۱۱- دَم کشیدن (دَم کشیده)

منم آن بحر بی‌پایان، که صد دریا و صحرا را
به یکدم دَم کشم هر دَم، ز مستی باز بخروشم
(اسیری لاهیجی، ۱۳۵۷: ۳۶۹)

بیشتر فرهنگ‌های متقدم «دَم کشیدن» را ضبط نکرده‌اند، اما نفیسی آن را در معنای «نفس کشیدن و نفس زدن، بیکار و معطل بودن» و دهخدا در معنای «به طول انجامیدن» ضبط کرده‌است. اما این معنی‌ها مفید مقصود شعر اسیری لاهیجی نیست. شاعر مدعی شده که همچون دریای بی‌پایانی است که صد دریا و صحرا را، از سرِ مستی، به یک‌لحظه، دَم می‌کشد. در گویش سیستانی، این فعل در معنی «به یک باره بلعیدن» کاربرد دارد (نک. رئیس‌الذاکرین، ۱۳۸۶: ذیل «دم کشیده»). مقصود شاعر هم اغراق در بزرگی و ژرفی دریای وجودش است. بنابراین واضح است که تعبیر بلعیدن به مقصود کلام نزدیک‌تر است.

۳- ۱۲- سر به دامن گذاشتن (سَر و دَمَه شتّه)

این عبارت در معنای کنایی گرفتار مشکلات خود بودن به کار می‌رود (شهنازی، ۱۴۰۰: ذیل «سَر و دَمَه شتّه»). معادل رایج آن در زبان فارسی، «زانوی غم بغل گرفتن» است. این تعبیر با تبدیل «بستن» به جای «گذاشتن» در شعر بیدل دهلوی به کار رفته‌است:

غنچه در فکر دهانت گوشه‌گیر خسته‌ای است
گوهر از سودای لعلت سر به دامن بسته‌ای است
(بیدل دهلوی، ۱۳۸۷: ۴۰۷)

مضمون بیت، اظهار درماندگی و ناراحتی غنچه در مقابل دهان معشوق است. غنچه از فکر کردن به دهان معشوق، گوشه‌گیر و درمانده شده‌است (شاعر دهان معشوق را در تنگی بر غنچه برتری داده‌است). همچنین گوهر (مرورید) به خاطر شیفتگی به لعل (دهان) معشوق، سر به دامن بسته‌است. به کنایه یعنی به غم و اندوه مبتلا شده‌است. سر به دامن بستن گوهر، ایهامی هم به قرار داشتن مرورید یا گوهر درون صدف دارد. «سر به دامن بستن» همان کنایه «سر به دامن داشتن» است که در گویش سیستانی به کار می‌رود.

۳- ۱۳- سر چادر کردن (سرچادر کرده)

«سر چادر کردن» به کنایه یعنی آماده و مهیا شدن برای رفتن به جایی (شهنازی، ۱۴۰۰: ذیل «سر چادر کردن»). این کنایه مشابه «کفش و کلاه کردن» است با این تفاوت که «سر چادر کردن» در گویش سیستانی، بیشتر برای زنان به کار می‌رود و معنی استهزا و سرزنش دارد. اوحدی مراغه‌ای، از این ترکیب استفاده کرده‌است:

عالمی، بر در امیر مرو	این چه رفتن بود؟ بمیر مرو
چند گردی چو آب و چون آذر؟	موزه در پای کرد، سر چادر
چه کند مرد چادر و موزه؟	از چنمین رزق، روزه به روزه

(اوحدی مراغه‌ای، ۱۳۹۱: ۵۷۰)

اوحدی فقیهانی را که موزه در پای و چادر به سر، همچون آب و آتش، همواره در حال حرکت، از در سرای این امیر به آن امیر هستند سرزنش کرده، خطاب به آنان می‌گوید: این کار شما (موزه در پای و چادر به سر کردن) کار مردان نیست و بهتر آن است تا از چیزی که از این راه به دست می‌آورید، روزه بگیرید (پرهیز کنید).

۳- ۱۴- سر چوب کردن (سر چو کرده)

کنایه از نوعی تلویح و واسطه‌های آن بیش از یک مورد است. واسطه اول یعنی آشکار کردن و واسطه دوم یعنی افشای راز و رسوا کردن (شهنازی، ۱۴۰۰: ذیل «سر چو کرده»). این کنایه با اضافه کردن «بر» در آغاز، در شعر عطار نیشابوری و کمال‌الدین اصفهانی به کار رفته‌است:

درون دل برو خلوتگهی ساز	وزان خلوت به سوی حق رهی ساز
اگر کاری کنی هم‌رنگ جان کن	مکن آن بر سر چوبی، نهان کن

(عطار نیشابوری، ۲۴۷: ۱۳۸۷)

عطار به مخاطب توصیه کرده‌است که کار را پنهانی انجام بده، نه آنکه آن را بر سر چوب بکنی (آشکارا انجام دهی).

صبا کرد آشکارا بر سر چوب هر آن خُرده که گل در دل نهفته‌است
(کمال‌الدین اصفهانی، ۱۳۹۶:۶۰۷)

۳- ۱۵- سَرَسَر کردن (سَرَسَر کرده)

«غریبال کردن چیزهایی مانند غلات، تمیز کردن و برداشتن نخاله‌ها به وسیله حرکت دادن آن در غریبال» (شهنازی، ۱۴۰۰: ذیل «سَرَسَر کرده»). سیدحسن غزنوی این معنی از «سَرَسَر کردن» را در یکی از رباعیاتش به کار برده‌است:

شد عمر برون و آرزو برنامد شد روز فزون و یک غرض برنامد
دردا که به غریبال خرد عالم را سَرَسَر کردیم و هیچ بر سر نامد
(غزنوی، ۱۳۶۲:۳۳۲)

این مصدر را فقط دهخدا، براساس یک بیت فولکلوریک، آن هم ذیل واژه «سَرَسری» به معنای تکان دادن و جنبانیدن سر اطفال دانسته‌است.

۳- ۱۶- سَر کردن (سر کرده)

مصدر «سر کردن» در گویش سیستانی، در معانی مختلفی به کار می‌رود که یکی عبارت است از تراشیدن قلم و چیزهای مشابه (شهنازی، ۱۳۹۸: ذیل «سر کردن»). این معنی از فعل «سر کردن» را حزین لاهیجی، شاعر قرن دوازده هجری، در یکی از قصایدش در منقبت حضرت ولی عصر(ع) به کار برده‌است:

حزین خامه سرکن که وقت دعا شد نفس را به تَأْثِیر ده آشنای
(حزین لاهیجی، ۱۳۸۷:۳۶۸)

این معنی از مصدر «سر کردن» از سبک هندی به بعد، در شعر فارسی رایج شده‌است. یغمای جندقی، شاعر قرن سیزدهم، «سر کردن» را در معنای تراشیدن به کار برده‌است:
معلم سر کند هر لحظه کلک آن طفل بدخو را به خون غلطد که مشق سر بریدن می‌دهد او را
(یغمای جندقی، ۱۳۶۷:۹۰)

۳- ۱۷- سرِ کسی را به خاک کردن (سرگسه رَوَ خاک گَرده)

عبارت یعنی کسی را دفن کردن، که کنایه از کشتن است (نک. شهنازی ۱۳۹۸: ذیل «سرگسه رَوَ خاک کرده»). این تعبیر، با افتادن «به» در غزلی از امیر خسرو دهلوی به کار رفته است:

گفتی که سرت خاک کنم بر سر این کو ای خاک بر آن سر که بدین شاد نباشد
(امیرخسرو دهلوی، ۱۳۸۰: ۲۵۷)

هرچند شاید به ضرورت وزن، حرف اضافه «به» از این ترکیب حذف شده، اما در معناکردن شعر، دوباره باید آن را در نظر گرفت. مانند بیت زیر که رفیق اصفهانی سروده است:

منم آن عاشق سرگشته که بر خاک درش تا سرش خاک نشد یار نیامد به سرش
(رفیق اصفهانی، ۱۳۶۳: ۱۲۹)

بخش دیگر لغات و ترکیبات چند معنا دارد با این تفاوت که یکی از آن معانی در گویش سیستانی و متون ادبی رواج دارد، اما در فرهنگ‌های لغت ضبط نشده است.

۳- ۱۸- سرِ کسی گشتن (سرگسه گشته)

در یکی از داستان‌های دفتر چهارم مثنوی، مولانا حکایت زن بدکاری را بازگو می‌کند که در پی آن است تا به وصال نامشروعش برسد و برای آنکه به شوهرش القا کند که دچار توهم شده و کسی در کنارش نیست، از درختی بالا می‌رود:

چون برآمد از درخت آن زن گریست	چون ز بالا سوی شوهر بنگریست
گفت شوهر را که ای مأیون رد	کیست آن لوطی که بر تو می‌فتد
گفت ای زن هین فرود آ از درخت	که سرت گشت و خرف گشتی تو سخت

(مولوی، ۱۳۸۶: ۷۰۳)

کریم زمانی (۱۳۸۷: ۹۹۲) «گشتن» را سرگیجه معنی کرده و نوشته است «شوهرش گفت: آهای زن از بالای درخت پایین بیا که دچار سرگیجه شده‌ای و حسابی عقلت را از دست داده‌ای». داستان را مولانا درباره عوارض خودبینی گفته که فرد را دچار اختلال روحی می‌کند. مسلماً سرگیجه گرفتن را نمی‌توان از عوارض خودبینی محسوب کرد. چراکه خودبینی عارضه روحی و روانی است و سرگیجه عارضه‌ای است جسمانی. افزون‌براین کسی که دچار سرگیجه شود، یک نفر را، دو نفر نمی‌بیند! اما اگر کسی دچار اختلال روحی شود ممکن است یک نفر را دو نفر ببیند. اما در گویش سیستانی «سر کسی گشتن» در مفاهیمی چون دچار اختلال روحی و جسمی شدن، حواس‌پرتی و گیج شدن به کار می‌رود (نک. شهنازی،

۱۳۹۸: ذیل «سر کسه گشته». بنابراین معنای این عبارت در گویش سیستانی به مقصود مولانا نزدیک‌تر است.

عبدالباقی گولپینارلی (۱۳۷۴: ۷۹۹) هم فعل «گشته» را در این بیت مولانا حواس‌پرتی معنا کرده‌است: «شوهر گفت: گمان می‌کنم تو حواس‌پرتی پیدا کرده‌ای». در ادامه داستان، مرد بر بالای درخت می‌رود. اما این بار واقعا زن در آغوش معشوقه‌اش قرار دارد. اما وقتی زنش را به خاطر این عمل سرزنش می‌کند:

گفت زن نه نیست اینجا غیر من هین سرت برگشته شد هرزه متن
(مولوی، ۱۳۸۶: ۷۰۴)

زن در جواب همسرش می‌گوید که کسی غیر از من اینجا نیست. حتما دچار توهم و حواس‌پرتی شده‌ای.

تفاوت بیت دوم با بیت نخست این است که مولانا بار دوم، به جای فعل «گشت» «برگشته» به کار برده‌است. «سرکسی ورگشتن» یا «سر کسی برگشتن» درست با همان مفاهیمی که برای «سرکسی گشتن» ذکر شد، در گویش سیستانی رایج است (نک. شهنازی، ۱۳۹۸: ذیل «سرکسه ور گشته»). در فرهنگ لغت بهار عجم «سرکسی گشتن» ضبط شده، اما در توضیح آمده‌است «صدقۀ کسی شدن». روشن است که این معنی، در شعر مولانا کاربرد ندارد.

۳- ۱۹- شمیدن (شمیده)

تقریباً همه فرهنگ‌ها آن را ضبط کرده و معانی متفاوتی برای آن نوشته‌اند: در فرهنگ *آندراج*، به معنی پریشان شدن، ترسیدن، بوییدن و بیهوش شدن؛ در فرهنگ *جهانگیری* به معنای رمیدن و آشفته گشتن. در فرهنگ‌های دیگر هم، غالباً همین معانی تکرار شده‌است. نزاری قهستانی در مثنوی «دستورنامه» در سبب تغییر احوالات درونی‌اش گفته‌است:

چو هم‌زانوی هم‌نشینان حور توانی شمیدن شراب طهور
حرام است مادام خوردن مُدام در آغوش بیگانه خفتن حرام
(نزاری قهستانی، ۱۳۷۱: ۲۹۳)

مقصود شاعر این است که وقتی انسان بالقوه می‌تواند روح و جان‌ش را اعتلا ببخشد، آن - گونه که بتواند با حوریان بهشتی شراب طهور بنوشد، چرا باید با کسانی که هم‌شان و مرتبه او نیستند، هم‌نشینی کند. بنابراین «شمیدن» در شعر نزاری، در معنای آشامیدن به کار

رفته‌است. معنایی که در گویش سیستانی دارد (نک. شهنازی، ۱۳۹۸: ذیل «شمیدن»). واضح است که معناهایی که فرهنگ‌ها برای این واژه ضبط کرده‌اند، در بیت نزاری قهستانی کاربرد ندارد.

۳-۲۰- طپ (تپ)

در *بدایع‌الوقایع*، درباره تاریخ ادب فارسی و تاجیکی در یک قصیده آمده‌است:

در سر از آن شراب نمانده به جز خمار خارم به پا شکسته ازو پا شده به طپ
 اکنون هزارساله ره اندر میان شده از دلبری که دور نبودیم یک وجب
 (واصفی، ۱۳۵۰: ۳۵۸)

شاعر از اینکه فقط خمار و سردرد ناشی از شراب برای او مانده و خار هم در پای او شکسته و موجب شده که پایش طپ (تپ) داشته باشد، اظهار ناراحتی کرده‌است. خار اگر به پای کسی برود، موجب درد و احیاناً زخم می‌گردد. واژه «تپ» با همین معنا در گویش سیستانی به کار می‌رود. «تپ: جراحت، آسیب، زخم» (شهنازی، ۱۳۹۲: ذیل «تپ»). در فرهنگ *برهان قاطع* واژه «تپ» اضطراب و بی‌قراری معنا شده‌است که باید گفت معنای جراحت و زخم به مقصود شاعر نزدیک‌تر است.

۳-۲۱- کپه کردن (کپه‌کرده)

در ابیات زیر از غزالی مشهدی مصحح دیوان او دچار لغزش شده‌است:

از ریگ تپه‌ای است بر این سوی آب و ما در اشک خویش آب بر این تپه می‌زنیم
 بر جنس خوردنی چو نداریم دسترس این جا نشسته ریگ روان کپه می‌کنیم
 (غزالی مشهدی، ۱۳۸۸: ۳۲۸)

مصحح در بخش تعلیقات در معنای «کپه کردن» به نقل از *لغت‌نامه* دهخدا نوشته‌است «کپه به معنی توده روی هم انباشته و تل شده و کپه کردن به معنی توده کردن و روی هم انباشتن است» (همان: ۴۰۹). نخست باید گفت که مصحح دیوان، اساساً در خوانش فعل «کپه کردن» سهو کرده‌است چراکه این توضیح را دهخدا ذیل «کپه کردن» آورده‌است. با دقت در مفهوم شعر مشخص می‌شود که مقصود شاعر بیان معنا و ارائه تصویر دیگری است؛ بیت بر بی‌سروسامانی و تنگدستی شاعر دلالت دارد. شاعر در بیت دوم گفته‌است که چون بر جنس خوردنی (ماده غذایی) دسترسی ندارد، گوشه‌ای نشسته و ریگ روان را (به جای جنس

خوردنی) کپه می‌کند. «کپه کردن» هم از فرهنگ‌های لغت فارسی فوت شده‌است، اما براساس همین بیت می‌توان این فعل را در ذیل‌های آینده فرهنگ‌های لغت اضافه کرد. این فعل با همین معنا، در گویش سیستانی امروز کاربرد دارد. «کپه کردن: خوراک را در کف دست ریختن و در دهان انداختن و خوردن. بیشتر برای خوراکی‌هایی چون شکر یا چیزهای کوبیده شده به کار می‌رود» (محمدی خمک، ۱۳۷۹: ۲۹۲). بنابراین مقصود شاعر آن است که چون به غذا دسترسی ندارد، ریگ روان را کف دستش می‌ریزد و می‌خورد.

۴- نتیجه‌گیری

در تحقیق حاضر، مشخص شد که لغات و ترکیباتی در گویش سیستانی هست که از یک سو در متون معتبر ادبی به کار رفته‌اند و از سوی دیگر، در فرهنگ‌های لغت موجود ضبط نشده‌اند. این لغات و ترکیبات بدون کوچک‌ترین تغییر و یا با تغییری جزئی در حد حذف و جابه‌جایی یک واژه یا تغییر در آوای یک مصوت در گویش سیستانی و متون ادبی اشتراک دارند. در این میان، براساس بسامد کاربرد، به ترتیب فعل، صفت و اسم قرار دارند. ترکیبات فعلی نیز بیشتر در معنای کنایی به کار رفته‌اند. نکته دیگر اینکه، ترکیبات و عبارات رایج در گویش سیستانی، در متون ادبی دوره صفوی به بعد، کاربرد بیشتری دارند. اینکه لغاتی در گویش سیستانی و در کلام شاعرانی همچون اوحدی مراغه‌ای، نزاری قهستانی، امیر خسرو دهلوی و... به صورت یکسان کاربرد داشته باشد، می‌تواند نشان دهنده میزان ارتباطات و تبادلات فرهنگی و ادبی مناطق مختلف جغرافیایی در ادوار مختلف تاریخی باشد. ارزش چنین پژوهش‌هایی در این است که از یک سو دایره واژگانی و معنایی زبان فارسی را گسترده‌تر می‌کند و از سوی دیگر، می‌تواند در توضیح و رفع ابهام از دشواری‌های متون ادبی گره‌گشا باشد.

منابع

- اسیری لاهیجی شمس‌الدین محمد. *دیوان/شعار و رسائل*، به‌اهتمام برات‌زنجانی، تهران: مؤسسه مطالعات اسلامی دانشگاه مگ گیل. ۱۳۵۷.
- اقبال لاهوری. *کلیات*، با مقدمه شرح احوال و تفسیر کامل احمد سروش، تهران: کتابخانه سنایی. ۱۳۶۸.
- امیر خسرو دهلوی. *دیوان*، با مقدمه و تصحیح محمد روشن، تهران: انتشارات نگاه. ۱۳۸۰.
- انوری حسن. *فرهنگ بزرگ سخن*، تهران: سخن. ۱۳۸۲.

- اوحدی مراغه‌ای. *دیوان*، با تصحیح و مقابله و مقدمه سعید نفیسی، تهران: سنایی. ۱۳۹۱.
- بخارائی ناصر. *دیوان*، به کوشش مهدی درخشان، تهران: بنیاد نیکوکاری نوریانی. ۱۳۵۳.
- برون ادوارد. *تاریخ ادبی ایران*، ترجمه و تحشیه و تعلیق علی پاشا صالح، تهران: انتشارات کتابخانه ابن‌سینا. ۱۳۳۵.
- برهان محمدحسین بن خلف تبریزی. *برهان قاطع*، به‌اهتمام محمد معین، تهران: امیرکبیر. ۱۳۶۲.
- بهار لاله تیک چند. *فرهنگ بهار عجم*، تصحیح کاظم دزفولیان، تهران: انتشارات طلایه. ۱۳۷۹.
- بیدل دهلوی میرزا عبدالقادر. *کلیات*، تصحیح خال محمدخسته و خلیل‌الله خلیلی، تهران: زوار. ۱۳۸۷.
- حزین لاهیجی. *دیوان*، تصحیح مقابله و مقدمه از بیژن ترقی، تهران: انتشارات سنایی. ۱۳۸۷.
- حسینی فراهانی میرزا ابوالحسن. *دیوان*، به‌اهتمام رضا عبدالهی، تهران: انتشارات طاهری. ۱۳۶۳.
- حسینی مدنی تتوی عبدالرشید بن عبدالغور. *فرهنگ رشیدی*، به تحقیق و تصحیح محمد عباسی، تهران: کتابفروشی بارانی. بی تا.
- حموی یاقوت. *برگزیده مشترک یاقوت حموی*، ترجمه محمد پروین گنابادی، تهران: امیرکبیر. ۱۳۶۲.
- دهخدا علی‌اکبر. *لغت‌نامه*، تهران: دانشگاه تهران. ۱۳۷۷.
- رامپوری غیاث‌الدین. *غیاث‌اللغات*، به کوشش منصور ثروت، تهران: امیرکبیر. ۱۳۷۵.
- رئیس‌الذکرین غلامعلی. *فرهنگ منظوم دهبانی به گویش سیستانی*، مشهد: اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی. ۱۳۸۶.
- رفیق اصفهانی. *دیوان*، به کوشش احمد کرمی، تهران: انتشارات ما. ۱۳۶۳.
- زمانی کریم. *شرح جامع مثنوی معنوی*، تهران: انتشارات اطلاعات. ۱۳۸۷.
- سیدای نسفی. *دیوان*، با تصحیح و تعلیق حسن رهبری، تهران: انتشارات بین‌المللی الهدی. ۱۳۸۲.
- شاد محمد پادشاه. *فرهنگ جامع فارسی آندراج*، زیر نظر محمد دبیرسیاقی، تهران: خیام. ۱۳۶۳.
- شهنازی جواد. *فرهنگ گویشی سیستانی*، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و فرهنگی. ۱۳۹۲ و ۱۳۹۸.
- شهنازی جواد. *فرهنگ اصطلاحات و ضرب‌المثل‌های سیستانی*، تهران: پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری. ۱۴۰۰.
- عطار نیشابوری. *الهی‌نامه*، مقدمه، تصحیح و تعلیقات محمدرضا شفیعی کدکنی، تهران: سخن. ۱۳۸۷.
- غزالی مشهدی. *دیوان*، تصحیح حسین قربانپور آرنی، تهران: علمی و فرهنگی. ۱۳۸۸.
- غزنوی سیدحسن. *دیوان*، به تصحیح و مقدمه سیدمحمدتقی مدرس رضوی، تهران: اساطیر. ۱۳۶۲.
- فرخی سیستانی. *دیوان*، به کوشش سیدمحمد دبیرسیاقی، تهران: زوار. ۱۳۸۵.
- قائم‌مقام فراهانی. *منشآت قائم‌مقام*، گردآورنده معتمدالدوله حاج فرهادمیرزا، تهران: کتاب فروشی علمیه اسلامی. بی تا.
- کمال‌الدین اصفهانی اسماعیل بن محمد. *دیوان*، به‌اهتمام حسین بحرالعلومی، تهران: سنایی. ۱۳۹۶.

- گولپینارلی عبدالباقی. نشر و شرح مثنوی شریف، ترجمه و توضیح توفیق ه. سبحانی، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی. ۱۳۷۴.
- مجد همگر. دیوان، به تصحیح و تحقیق احمد کرمی، بی‌جا: انتشارات ما. ۱۳۷۵.
- محتشم کاشانی. کلیات، تصحیح مصطفی فیض کاشانی، تهران: شرکت انتشارات سوره مهر. ۱۳۹۱.
- محمدی خَمک جواد. واژه‌نامه سکزی، تهران: سروش. ۱۳۷۹.
- معین محمد. فرهنگ فارسی، تهران: امیرکبیر. ۱۳۸۳.
- مولوی جلال‌الدین. مثنوی معنوی، به تصحیح رینولد. انیکلسون، تهران: هرمس. ۱۳۸۶.
- میرجمال‌الدین شیرازی. فرهنگ جهانگیری، ویراسته رحیم عقیقی، مشهد: دانشگاه مشهد. ۱۳۵۹.
- نزاری قهستانی. ادب‌نامه، به کوشش محمود رفیعی، تهران: نشر هیرمند. ۱۳۹۲.
- نزاری قهستانی. دیوان، جمع و تدوین و مقابله و تصحیح و تحشیه و تعلیق مظاهر مصفا، تهران: انتشارات علمی. ۱۳۷۱.
- نفیسی علی‌اکبر. فرهنگ نفیسی، تهران: کتابفروشی خیام. ۱۳۵۵.
- واصفی زین‌الدین محمود. بدایع الوقایع، تصحیح الکساندر بلدروف، تهران: بنیاد فرهنگ ایران. ۱۳۵۰.
- یارشاطر احسان. زبان‌ها و لهجه‌های ایرانی، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، ۱۳۳۶؛ (۵) ۱: ۴۸-۱۱.
- یغمای جندقی. دیوان، به کوشش سیدعلی آل‌داوود، تهران: انتشارات توس. ۱۳۶۷.

روش استناد به این مقاله:

اتحادی حسین. اهمیت لغات و ترکیبات گویش سیستانی در متون ادب فارسی، زبان فارسی و گویش‌های ایرانی، ۱۴۰۲، ۲(۱۶):

DOI: 10.22124/plid.2024.26400.1659. ۱۴۱-۱۲۵

Copyright:

Copyright for this article is retained by the author(s), with first publication rights granted to *Zaban Farsi va Guyeshhay Irani (Persian Language and Iranian Dialects)*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the original work is properly cited.

